

Cilt:1 Sayı:1 Ocak 2013/ Volume: 1 Issue: 1 January 2013

**19. YÜZYILIN SONLARI 20. YÜZYILIN BAŞLARINDA OSMANLI VE
CUMHURİYET DÖNEMİ EĞİTİM ANLAYIŞINA AMERİKALI
MİSYONERLERİN YAKLAŞIMI***

**American Missionaries' Approach To The Ottomans' And Republican Understanding
Of Education In The Late 19th And Early 20th Centuries**

Arş.Gör. Dr. Meral HALİFEOĞLU-KUZGUN**

Yrd. Doç. Dr. Zafer TANGÜLÜ***

Özet

Osmanlı Devleti'nin gerileme döneminde geniş bir çalışma alanı bulan Amerikalı misyonerler, okullarında okuttukları tarih derslerinde Ermeni milliyetçiliğinin uyanmasında etkili olmuşlardır. Osmanlı topraklarında faaliyet gösteren ve 1810 yılında Boston'da kurulmuş olan Amerikan misyoner teşkilatı "American Board Of Commissioner For Foreign Mission" adlı cemiyetin çatısı altında bulunan Amerikan okullarının tarih müfredatı Osmanlı Devleti ile uyumlu olmamıştır. Amerikan misyoner okulları, eğitim amaçlarını objektif ilkelere saptırıp kuruldukları yerlerdeki azınlıkların milli uyanışlarını hızlandırmada bir araç olarak kullanmışlardır. Dolayısıyla bu çalışmada Amerikan misyonerlerin Osmanlı topraklarında açmış oldukları okullar ve söz konusu okullarda tarih dersleri ele alınmıştır. Osmanlı ve Cumhuriyet döneminde uygulanmaya çalışılan eğitim politikaları genel çerçevede değerlendirilmiştir

Anahtar Kelimeler: Amerikan, Misyoner, Eğitim, Tarih

Abstract

American missionaries, who had many opportunities of being engaged in educational activities during the Ottoman Regression Period, became influential on awakening of Armenian nationalism by means of the history lessons taught in their schools. American schools were affiliated with the "American Board of Commissioner for Foreign Mission", as an American missionary association founded in 1810 in Boston functioning across the Ottoman country. However, the curriculum of history taught in those schools was not compatible with that of the Ottoman State. The American missionary schools manipulated educational activities for arising national consciousness among minorities in

*Bu çalışma KATÜ Fatih Eğitim Fakültesi Tarih Bölümü tarafından II. Uluslararası Tarih Eğitim Sempozyumunda (14-16.6.2012) sunulan tebliğde genişletilerek hazırlanmıştır.

** Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, mhalifeoglu@kilis.edu.tr

***Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, İlköğretim Sosyal Bilgiler Eğitimi Bölümü

the areas they were serving. In this study, schools opened by American missionaries across the Ottoman territory and history lessons taught in those schools are investigated. Educational policies implemented during the Ottoman and Republic Period are addressed in general terms.

Key words: American, Missionary, Education, History

Giriş

19. yüzyılın sonlarından itibaren ABD ile Osmanlı Devleti arasındaki münasebetler genellikle siyasi alandan çok ticari alanda yoğunlaşmıştır. Bunun en önemli nedeni ABD'nin Avrupa meselelerinden uzak kalmayı ön gören Monroe Doktrindir. Ancak yüzyıla damgasını vuran sömürgecilik yarışından ABD'nin uzak kalması da beklenemezdi. Avrupalı devletler gibi açık emperyalist bir politika izlemeyen ABD, Osmanlı Devleti'nin paylaşılmasında farklı bir yol izledi. Bundaki en önemli etken, Avrupa devletlerine göre Osmanlı Devleti'ne uzak olması, bağımsızlığını geç sağlayan genç bir devlet olmasıdır. Batılı devletlerin emperyalist amaçlarla yöneldiği Osmanlı topraklarından faydalanmak isteyen ABD, ticari münasebetlerini geliştirmek ve Monroe Doktrinden taviz vermeden kendisi için en akıllıca olan yöntemi belirlemeliydi. Bu amaçla tacirleri ve misyonerleri kullanarak Osmanlı topraklarında kalıcılığını sağlamaya çalıştı (Erdoğan,2005: 17). ABD, bunu yaparken azınlıklara ayrı bir ilgi gösterilmişti. Esas itibarıyla bu ilgi, dağılmakta olan Osmanlı Devleti'nin sınırlarındaki enerji-petrol kaynaklarını kontrol etmek, sınırları yeniden çizilmekte olan bölge üzerinde süre giden uluslar arası rekabette dünya çapında güç dengelerini lehine çevirmek amacına yönelikti. Bölgedeki gayrimüslim azınlıklara yönelik eğitim faaliyetleri de bu anlamda ayrı bir yer tutmaktaydı (Çukurova,2007: 616).

Osmanlı topraklarında misyoner örgütleri içerisinde en etkili olan Hristiyan mezhebi Protestanlık. ABD'de kök salmaya başlayan Protestanlık, 1810 yılında Boston'da kurulan The American Board Of Commissioners for Foreign Missions (ABC FM) adlı misyoner örgütün Anadolu ile temasları,1820 yılında İzmir'e gelinmesiyle başlamıştır (Erdoğan,2012: 97).

Önceleri İzmir ve İstanbul gibi kıyı şehirlerine gelen Amerikalı Protestan misyonerleri daha sonra iç kesimlere doğru faaliyet alanlarını genişletmişler ve Osmanlı topraklarını Avrupa, Doğu, Batı ve merkezi Türkiye olmak üzere dört misyon bölgesine ayırmışlardı (Bağçeci,2008: 173). Amerikan Board'ın birçok Protestan misyoner teşkilatlarından daha etkili olması, maddi yeterlilik ve gelen desteğin çokluğu ile ilgiliydi (Akyul, 2007: 43).

Amerikan Boardlar Misyonerlik faaliyetleri ana amacını belirlemiş ve Şark Hristiyanlığını Protestanlaştırma gayreti içinde olmuştur. Bu anlamda Bursa'ya gelmiş olan bir Amerikalı misyoner mektubunda Anadolu'daki Hristiyanlar hakkında; *"...bu Hristiyanlar gerçek dini inançtan, gönülden iman etmekten bihaber ve bilgisizliklerinin yanı sıra pek çoğunun ahlaki değeri de tamamen bozulmuştur. Büyük çoğunluğunda yüzeysel bir dindarlık hakim. Çok az hakikatin bilincinde.."* demekteydi (Schneider,2009:56-57).

Müslümanları Protestanlaştıramayacaklarını anlayan Amerikalı misyonerler (Bayram, 2006: 41), ikinci grup olarak Yahudileri seçmişlerse de bunun da imkansız olduğunu görmüşlerdi. Müslümanların ve Yahudilerin din değiştirmeye yanaşmamasında

dinlerine olan sıkı bağılıkları etkili olmuştur. (Erdoğan, 2012:153). Misyon okulları, daha sonra Gregoryen Ermeniler, Ortodoks Rumlar ve Ortadoğu'daki diğer küçük Hristiyan gruplar üzerinde yoğunlaştılar(Davison, 2012: 670).

19. yüzyıla gelindiğinde Osmanlı Devleti, yarı sömürge durumuna gelmişti. Cemaat liderleri dindaşlarını kendi yasalarına göre yönetmek hakkına sahipti. Osmanlı Devleti'nin savaş alanlarında yenilgi ile ayrılmasıyla savaşı kazanan Avrupalı devletlere imtiyazlar vermesine neden oldu. Devletin ekonomik iflasına neden olan kapitülasyon haklarından başta Fransa olmak üzere birçok devlet yararlanmaya başlamıştı. Osmanlı topraklarında daha da etkili olmak isteyen Avrupalı devletler, Osmanlı yönetiminde yaşayan dindaşlarını koruma bahanesiyle devletin iç işlerine karışmaya başlamışlardı. Avrupa'da Sanayi Devrimi sonucu başlayan seri üretim, yeni hammadde ve pazar arayışını doğurdu(Erdoğan,2003:147-148). 19. yüzyıl Osmanlı Devleti'nin idari, ekonomik, siyasi, eğitim alanlarında tamamıyla bir çöküşe doğru sürüklendiği, içindeki gayrimüslim unsurların yabancı devletler tarafından destek gördüğü bir süreç olarak tanımlanabilir.

1- Osmanlı Devleti'nde Genel Eğitim ve Tarih Eğitimi

Osmanlı Devleti'nde eğitim sistemi, Selçuklu Devleti'nin devamı niteliğindedir. Bu sistem, İslami medeniyet temellerine dayalı olarak, kendi içinde bir bütünlük göstermekteydi. Eğitim öğretim, dini bir görev olarak kabul edilmiş, sadece hayırseverlerin kurdukları vakıflar yoluyla yürütülmüş olduğundan devletin görev alanı dışında bulunmaktaydı. Geleneksel eğitim kurumları arasında sadece "askeri eğitim" ve "yöneticilerin eğitimi" devlet eliyle yürütülmekteydi (Arı, 2002: 182- 183).

Osmanlı Devleti klasik çağında eğitim dinsel esaslı olup ulemanın elindeydi. Genel manada İmparatorluğu kapsayacak bir eğitim düzeyi mevcut değildi. Her Müslüman çocuk sıbyan ya da günümüz ilkokullarına karşılık gelen mahalle mekteplerinde din ağırlıklı eğitim almaktaydı. Buradan mezun olan çocuklar isterlerse medreselere devam edebilirlerdi. Medreselerden mezun olanlar kadı, müderris veya müftü olarak ulema hiyerarşisine dahil olurlardı. Medreseler de mahalle mekteplerine benzer biçimde vakıf müesseseleri olup devlet kontrolünden özerkti. Görüldüğü gibi modernite öncesi Müslüman kurumsal eğitimi, dinsel esaslı olup İmparatorluğunun tüm kesimini kapsamamaktaydı(Somel,2012:685-686).

Osmanlı modernleşmesinin en önemli belgesi olan Tanzimat Fermanı; can, ırz ve mal ehemmiyeti, vergi reformu, iltizamın kaldırılması, zorunlu askerlik meselesine, yargıda adalette yer vermişse de eğitime yer vermemişti. Askeri ve meslek okulları hariç, sivil Müslüman tebaaya yönelik eğitim 1856 öncesinde Tanzimat reformcuları tarafından esas olarak ulema kesiminin kültürel ve toplumsal sahası dahilinde görülmekteydi. Dünyevi ve deneysel nitelikli fen ve sosyal bilimlerin öğretilmesi sadece askeri ve sivil meslek okulları için geçerli olabilirdi (Somel,2012: 688-690).

Tanzimat döneminde yenilik hareketinin başında bulunanlar, tarih disiplini lüzumlu görmekteydiler. Tanzimat liderlerini yetiştiren, yeni bir dünya görüşünün, yeni bir siyasi idealin geliştiği çok ileri bir muhit olan Tercüme Odası Mektebinde Tarih-i Umumi okutulmaktaydı. Daha şümüllü bilgileri öğretecek programa sahip bir memur mektebine ihtiyaç duyulmasıyla açılan Mekteb-i Maarif-i Adliye'de tarih derslerine yer verilmekteydi. Mekatib-i Umumiye Nezaretinin tesisi ve bütün maarif müesseselerinin oraya verilmesinden sonra idadi derecesinde olmak üzere 1859'da Mekteb-i Mülkiye kurulmuştur. Mektebin birinci ve ikinci sınıflarında tarih dersleri okutulmaktaydı. Bunların dışında açılan çeşitli

19. Yüzyılın Sonları 20. Yüzyılın Başlarında Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Eğitim Anlayışına Amerikalı Misyonerlerin Yaklaşımı / Meral HALİFEOĞLU-KUZGUN, Zafer TANGÜLÜ

amaç ve özellikteki okullardan, Orman ve Maadin Mektebinde Tarih-i Tabii, Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiyede Tıp Tarihi, Kaptan ve Çarkçı Mektebinde Bahri Tarih, Kız Sanayi Mektebinde Muhtasar Tarih, Mekteb-i Küttab-ı Askeride Tarih-i Osmani, Tarih-i Umumi, Mimarlık Fenn-i Resim ve Mimari Mektebinde Tarih ve Asar-ı Atika dersleri verilmekteydi(Türk, 2006: 35-37).

1856 Tanzimat Fermanı eğitime yer vermekte bunun getirdiği planlama doğrultusunda eğitimin artık devlet politikasında yer alması gereğiyle eğitim işlerinin kabinedeki bir nazır tarafından yürütülmesi için 29 Nisan 1857’de Maarif-i Umumiye Nezareti kurulmuştu. İlköğretimdeki esaslı düzenleme ise; 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesiyle yapılarak ilköğretime giren tarih dersi yeni teşkil edilen öğretmen okullarında yerini almaktaydı.(Türk, 2006: 335-336).

Nizamname ile birlikte her seviyedeki tarih öğretimini resmi ders programına koyarak, İmparatorluğun her yerinde uygulanmak üzere kurumsallaştırılmış oldu. Tarih dersleri, Türk tarih bilgisini vermenin ötesinde Tanzimat Fermanı anlayışıyla gündeme gelen Osmanlı Vatandaşlığı kimliğini inşa etmek amacını benimsediği için, programın bel kemiğini “Hanedan Tarihi” oluşturmaktaydı. Tanzimat, İmparatorluğun dağılışını önlemek için haklar bakımından eşit, din ve mezhep ayırımı gözetmeyen bir toplum yaratmaya çalışıyor, Osmanlı Hanedanını da bunun merkezine yerleştiriyordu. Bu bakımdan özellikle okullarda okutulan tarih derslerinin kapsamı da Osmanlı Tarihi ile sınırlandırılmaktaydı. Nizamname ile belirtilen eğitim programında tarih dersleri şöyleydi: Sibyan Mekteplerinde (İptidai) : Muhtasar Osmanlı Tarihi (Kısaltılmış Osmanlı Tarihi), Rüştüye Mekteplerinde: Tarih-i Umumi ve Tarih-i Osmani, İdadilerde: Umumi Tarih, Sultaniye Edebiyat Şubesinde: Tarih-i Osmani ve Umumi Tarih(Türk, 2006: 50-51) olmak üzere benzeri okullarda bu tarz tarih dersleri verilmekteydi.

Bir başka ifadeyle Tanzimat döneminin başında, Osmanlı eğitim sistemi ve bu sistem içinde yer alan medreselerinin, Avrupa’nın tüm dünyayı sarsan ve etkileyen bilim-teknikteki ilerleşiminin karşısında sönük kalması nedeniyle Batı tarzı okulların açılarak ilim ve eğitim kurumlarında yenilikler, ardi ardına gelmeye başlamış oldu. Yabancı okullar, özellikle de Amerikan kolejleri Tanzimat döneminde belirgin bir şekilde başlayan Batı düşünce sisteminin yerleşmesine öncülük etmişlerdi (Biçer, 2010:197).

Batı tipi öğretmenler, devlet tarafından kurulan öğretmen okullarında yetiştirildi. Medreseler, vakıf kuruluşları olduğu için, devlet bunlardan desteğini çekmesine rağmen varlıklarını sürdürmüşlerdi. II. Abdulhamid döneminde medreselere kayıtlı öğrencilerin askerlikten muaf tutulması, çok sayıda öğrencinin bu kurumlara hücum etmesine neden oldu. Bu durum, reform girişimlerini engellemiştir. Medreselerde din derslerinin ağırlıklı olması buralardan yetişenlerle mekteplerden yetişenler arasında zıt hayat görüşlerinin oluşmasına yol açmıştı (Ergün,1997:54-55). Dolayısıyla Tanzimat ile İkinci Meşrutiyet arasında da İslam tarihi üzerinde eğitim sistemi devam ettirilmekle birlikte ümmet tarihine paralel olarak gelişen yeni bir tarih anlayışı ortaya çıkmıştır (Yüzer, 2006: 1).

Genel anlamıyla denilebilir ki Osmanlı eğitim sistemi içinde Cumhuriyet’e kadar Türkiye’de “İslam Tarihini” esas alan bir tarih görüşü ile “Osmanlı Devleti Tarihini” esas alan bir Osmanlı tarih görüşü bulunmaktaydı. Medreselerde “*İslam Tarihi*” mekteplerde ise “*Osmanlı Tarihi*” okutulmakta(Ergün,1997:155) ve Türk tarihi Osmanlılardan ibaretmiş gibi değerlendirilerek İslamiyet öncesi döneme değinilmemekteydi(Yüzer, 2006:10). Ayrıca 19. yüzyılın sonlarına kadar Osmanlı medreselerinde okunan ve okutulan derslerde büyük değişiklik olmadığı gibi medrese düzeninde zaman içinde bozulmalar yaşanmıştır(Mefail, 2008:33)

2-Amerikan Okullarında Genel Eğitim ve Tarih Eğitimi

Avrupa da bilim-teknikteki gelişmelere yol açan Fransız devrimi, sonrasında ortaya çıkan sanayi devrimi iktisadi ve sosyal değişimin hızlanmasına yol açtı. Bu gelişmeler tarihin bilim olarak gelişimini tamamlaması sonucunu doğurdu. Tüm bunlar 19. yüzyılda tarih biliminin yöntem ve teknik olarak doğuşunu sağladı. Bu gelişmelere paralel olarak tarih ilmi aynı zamanda bir eğitim aracı olarak kimlik oluşturma ve devletin ideolojisinin geniş kitlelere benimsetilmesinde daha fazla önem kazanmaktaydı. Avrupa ülkelerindeki okullarda tarih dersleri artık “*muayyen bir gayeyi*” temine hizmet edecek surette okutulmaya başlanmaktaydı. Böylelikle Avrupa’da tarih eğitimi ulusal kimlik yaratmak ve güçlendirmeyi bir araç haline getirmeyi amaçlamaktaydı (Türk, 2006: 33-34).

19. yüzyılda Osmanlı Devleti’nde başlatılan reformlar, Müslümanlardan çok gayrimüslimlerin yararına olmuştu. Osmanlı yöneticilerine göre; Osmanlı topraklarındaki mevcut müesseseleri ve nizami yenileştirip çağa ayak uydurmak değil onların yerine Avrupalı usulleri olduğu gibi almanın yeterli olacağı düşüncesi hakimdi. Böylelikle Osmanlı aydınları, gerek gayrimüslim unsurları devlete ve ülkeye bağlayabileceklerini gerek Avrupalı devletleri memnun edebileceklerini düşünmüşlerdi. Bu doğrultuda 1839 Tanzimat Fermanı ile liberal hukuk sistemini, 1856 Islahat Fermanı ile liberal kültür anlayışıyla birlikte liberal politik sistemi hedef alan reformları, Osmanlı topraklarında uygulamaya başlamışlardı (Kodaman, 1987:109-110).

Islahat Fermanı ile sağlanan vicdan hürriyeti prensibi çerçevesinde mezhep değiştirme serbestliğinden de yararlanan Protestan misyonerler, eğitimi, Protestanlaştırma programının bir parçası ve aracı olarak gördüklerinden çeşitli seviyelerdeki okulların sayılarında artışlar görüldü. Yabancı okulların açılıp çoğalmasında, azınlıklara tanınan geniş hakların yanı sıra kapitülasyonlarında etkisi söz konusuydu. Böylelikle misyoner okulları içinde en etkili olanları Amerikan okulları tarafından açılmış oldu (Sezer,1999:6-8).

Islahat Fermanı ile yeniden yapılacak kilise, hastane okul ve mezarlıklar için ruhsat alınmasına rağmen okulların açılışında ruhsat alınmamıştı. Bunun üzerine Osmanlı döneminde eğitim alanında yapılan en önemli düzenleme 1869 Maarf-i Umumiye Nizamnamesiydi (Altın, 2008:272). Buna göre Protestan ve öteki yabancı okullar, padişahın izni ile açılabilirdi. Nitekim 1876’da tahta çıkan II. Abdulhamid’e1893 yılında Maarif Nazırı Zühtü Paşa tarafından verilen raporda 284 okulun kendi döneminden önce, mevcut olan 392 Protestan okulundan 108’nin kendi döneminde açıldığı ve mevcut okullardan sadece 51’inin ruhsatlı olduğu belirtilmişti. Söz konusu raporda 1869 tarihli Nizamnamenin uygulama alanında göz yumma ve kayıtsızlığın yabancı okulların açılmasında etkili olduğu ifade edilmişti (Akyüz,2001:221). 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile yabancılara resmen okul hakkı tanınıp, azınlıklara dahi okullarının ruhsata bağlanması mecburiyetinin 1856 Islahat Fermanı ile konulduğu düşünülürse okulların keyfi bir biçimde açılabilirdiğini ifade edebiliriz (Vahapoğlu, 1990:76). Misyonerlerin yoğun faaliyet gösterdikleri Edirne, Selanik, Manastır, Kosova, Suriye, Beyrut, Halep, Sivas, Erzurum gibi vilayetlerde sadece birer maarif müdürü görev yapması gerekli tetkiklerin yeterince yapılmasını, engelleyen en önemli sebeplerden biriydi (Bağçeci, 2008: 187).

Misyonerler kurdukları misyonların yanı sıra ilk, orta ve yüksek seviyelerde açtıkları okulları ile Protestanlaştırma faaliyetlerine girişmişlerdi. Bu derece örgütlü ve planlı bir faaliyet sonucunda hem mezheplerini yaymaya hem de azınlıkları etkileyerek

19. Yüzyılın Sonları 20. Yüzyılın Başlarında Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Eğitim Anlayışına Amerikalı Misyonerlerin Yaklaşımı / Meral HALİFEOĞLU-KUZGUN, Zafer TANGÜLÜ

onların Osmanlı Devleti'nden kopmalarına yardımcı olmaya çalışmışlardı. Bu alanda en önemli Protestan kolejleri İstanbul ve Beyrut gibi merkezlerde açılmıştı. Bunlar arasında 1863'te İstanbul'da Cyrus Hamlin isimli bir misyonerin açtığı Robert Koleji anılmaya değerdir. Kurucuları, yönetimleri ve çoğu öğretim elemanı misyonerlerden oluşan bu Kolej'in 1863- 1903 tarihleri arasındaki mezunlarının çoğunu Bulgar öğrenciler oluşturmaktaydı. Yine, Kolej'in ilk Bulgar mezunlardan beşinin Bulgaristan'da başbakanlık görevi bulunduğu ve Birinci Dünya Savaşı öncesi Bulgar kabinelerinden her birinde en az bir Robert Kolej mezununun yer aldığı görülmüştü. Bunun yanı sıra Kolejde Almanca, İngilizce, Ermenice, Bulgarca olmak üzere on beşe yakın değişik dilin öğretilmesi Kolej'in çok yönlü amaçlarını ortaya koymasından önemli bir husustur (Sezer,1999:174).

1877-78 Türk-Rus Harbinde Osmanlı Devleti'nin yenilmesi sonucu imzalanan 1878 Berlin Antlaşması ile Bulgaristan'a bağımsızlık derecesinde muhtariyet verilmişti(Kocabaş,2002:155). Robert Koleji, Bulgar Devleti'nin kurulmasında eğitim yönüyle ilgilenmişse de Avrupa'da Bulgarlar lehine bir kamuoyu oluşmasında da çok büyük katkıda da bulunmuştu. Bulgar ayaklanmasının bastırılması esnasında yaşanan olaylar, Avrupa kamuoyuna çok büyük katliamlar olarak takdim edilmiş ve Bulgar isyancılar amaçlarına ulaşmışlardı. Amerikalı misyonerler, ayaklanmanın bastırılmasında Osmanlı kuvvetlerinin Bulgarları katliama tabi tuttıkları şeklinde doğru olmayan haberleri Avrupa gazetelerine göndererek onların dikkatini çekmeyi başarmışlardı (Ulusoy, 2005: 43).

Anadolu'daki Amerikalı misyonerler, 1891'e kadar 9 kolej kurmuşlardı. Bunlar İstanbul'da Robert Koleji (1863), Beyrut'ta Beyrut Üniversitesi (1864), İstanbul'da Amerikan Kız Koleji(1873), Antep' de Merkezi Türkiye Koleji (1876), Harput'ta Fırat Koleji (1878), Maraş'ta Merkezi Türkiye Kız Koleji (1882), Merzifon'da Anadolu koleji (1886), Tarsus'ta Paul Enstitüsü (1888) ve İzmir'de Uluslar arası Koleji (1891) idi (Kopar,2009:165).

1880'de eğitim sisteminde yeni bir aşamaya geçen misyonerlerin yanı sıra Ermeniler, Türkiye'de uygun bir yere gelmenin eğitim alanında diğer milletleri geçmekten olduğuna inanmış ve bu isteği misyonerler güçlü bir şekilde tatmin etmişlerdi. Sonuç olarak bu yıllarda eğitim kurumlarının sayısı giderek artmaya devam etmişti. (Danacıoğlu,1987:69) Amerikan okulları sayesinde Ermeniler, dillerini ve tarihsel geleneklerini yeniden üstün tutmayı öğrenmekle birlikte Batı'nın siyasal, toplumsal ve ekonomik ilerleme idealleriyle tanışma fırsatı da bulabildiler. Amerikan misyonerlerince Ermenilere verilen silah ve paranın yanı sıra Ermenilerin, Müslümanlara karşı kendilerini daha üstün görmeye başlamaları Osmanlı topraklarında açılan Amerikan okulları eşliğinde başlamıştı (Polat, 1989: 439).

1880 yılı Amerikan Board okullaşma oranlarına baktığımızda Batı Türkiye Misyonunda 6 adet yüksek okul ve ruhban okulu açılarak bu okullarda Board teşkilatı kendi kadrolarını yetiştirmeye başlamıştı. Bursa'da bu dönemde geçici hizmet veren bir yüksek okul bulunmakta 85 kız öğrencinin bulunduğu iki adet yatılı okul hizmet vermekteydi. Bursa'da en etkili kurum Bursa Amerikan Kız Kolejiydi. Talas'ta (Kayseri) bulunan Amerikan Koleji çok etkili olup bölge genelinde 1735 öğrenci bulunmaktaydı. Başkent İstanbul'da 8 eğitim kurumu olup burada bulunan ruhban okulunun 72 öğrencisi bulunmaktaydı. Genelde öğrenci sayısı 355 olan İstanbul'da Anadolu'da bulunan kolejlere göre daha etkisiz olduğu görülmekteydi. Eğitim faaliyetleri diğer istasyonlara göre düşük olan Manisa'da 7 okul'da toplam 313 öğrenci varken Merzifon'daki Anadolu Kolejinin etkisinden dolayı eğitim üst düzeydeydi. 20 okul bulunan Merzifon'da toplam 815 öğrenci

19. Yüzyılın Sonları 20. Yüzyılın Başlarında Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Eğitim Anlayışına Amerikalı Misyonerlerin Yaklaşımı / Meral HALİFEOĞLU-KUZGUN, Zafer TANGÜLÜ

bulunmaktaydı. İzmit'te Amerikalılar 16 okul açmış ve 626 öğrenciyi eğitmişlerdi. Etkili illerden biri olan Sivas'ta 13 okulda 705 öğrenci eğitim görmüştü (Öztürk ve Yıldız, 2007: 66-67).

Protestan misyonerler, XIX. yüzyılın sonu ve XX. yüzyılın başındaki faaliyetleri itibarıyla ayrılıkçı Ermeni, Bulgar ve Rum hareketleri ile iç içe ve o nispetle Osmanlı Devleti'ne karşı düşmanca bir tutum sergilemişlerdi. Osmanlı topraklarına geldikleri ilk günlerden itibaren buldukları bölgenin dini, sosyal, etnik, siyasi ve ekonomik durumları hakkında merkezlerine raporlar yazmışlardı. Bu tür öncü misyonerlerin tespitleri ışığında belirlenen yerlerde istasyonlar kurulmuş ve misyonlar faaliyete geçmişti. İstasyonların temsilcilerinin katılımıyla misyonlar, yıllık faaliyetlerini gözden geçirme ve yeni faaliyetleri planlama toplantıları yapmışlardı. Her istasyon bu misyon toplantısına bir faaliyet raporu ile gelmiş, bu raporlar birleştirilerek misyonun yıllık faaliyet raporu oluşturulmuştur (Turan,1999:1551).

Bu okullarda üzerinde önemle durulan dersler sadece Ermenice ve din dersleri değildi. Tarih derslerine oldukça önem verilmekteydi. Dr. Nişan Amiralıyan, Avedis Bulgurcuyan, Hagop Kalemkaryan, Simon Kpeliyan ve Aharon A.Şıracıyan isimli beş Ermelerin de görev yaptığı Maraş'ta açılan orta dereceli Yüksek Erkek Akademisinde Ermenice ve İncil derslerinin yanında, Ermeni tarihi, genel tarih, coğrafya derslerinin de okutulması bunun bir göstergesiydi. Asıl amaç, Ermenilerin beyinlerinde unutulmuş tarihlerini tekrar canlandırarak, bağımsız bir devlet kuracakları bir coğrafya yaratmak ve etnik duygularını kuvvetlendirmektir (Alan,2010:161-162).

Misyonerler tarafından kurulan ilkokullarda Ermenice imla, Ermenice, orta dereceli okullarda Ermenice yazma, Ermeni dilinin grameri ve söz dizimi (setanks), kolejlerde Ermenice eski Ermeni müelliflerin eserleri, eski Ermeni dili grameri, genel tarihten ilköğretim tarihi, medeniyet tarihi gibi dersler verilmekteydi. Bu okullarda Amerikalı misyonerler, hürriyet düşüncesinin propagandasını yapmakta, Osmanlı Devleti'nin idare şeklinde memnuniyetsizlik düşüncesini ve siyasi sistemin değişmesi gerektiğini telkin etmekteydiler. Özellikle eski Ermeni lisanı dersleri ile Ermeni müelliflerin eserlerinin okutulduğu derslerde, öğrencilere eskiden Ermenistan'ın müstakil olduğu sık sık anlatılmaktaydı (Bağçeci,2008:178-179).

1895 yılından itibaren Türk çocuklarının da kayıt olmaya başladığı Amerikan okullarında Ermenicenin diriltilmesi, Türk-İslam düşmanlığının köruklenmesi ve Amerikan hayranlığının uyandırılması yönünde etkili olmuştu. Kayıt olan Türk çocuklarına Hristiyanlığı telkin edebilmek için Amerika'ya gönderilme vaatlerinde bulunulmuştu (Tural,2001:11).

Van istasyonunda kurulan Ermeni okullarının müfredat programında Amerikalı misyoner oldukça etkili olmuşlardı. Bu okullarda, Avrupa kaynaklarından derlenerek hazırlanmış ya da bu kaynakların çevirisi olan kitaplar okutulmuştu. Ermeni dili, dini ve edebiyatı ile ilgili derslerin yanında, Türkçe, Fransızca, astronomi, matematik, anatomi ve genel tarih gibi derslerin de olduğu görülmekteydi. Bu okulların müfredatında yer alan özellikle tarih, coğrafya ve edebiyat ders kitaplarında; bağımsız Ermenistan, yüceltirilmiş Ermeni tarihinden bahsedilmişti. Dağıtılan ders kitaplarında Ermeni haritası ve arması bulunmaktaydı. Anadolu'daki misyoner okullarından bazı farklılıklar gösterse de; temel prensipler, Amerikan eğitim sisteminden alınmıştı. Bütün sistem, Ermenice önem arz etse de İngilizceye dayanmaktaydı. Tarih ve coğrafya dersleri misyonerler tarafından verilmekte ve öğrencilere özellikle fiziki coğrafya derslerinde ülkelerin yerleri öğretilmekteydi. Tarih derslerinde ise, hem ulusal hem uluslararası tarihleri hakkında bilgiler verilmekteydi.

19. Yüzyılın Sonları 20. Yüzyılın Başlarında Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Eğitim Anlayışına Amerikalı Misyonerlerin Yaklaşımı / Meral HALİFEOĞLU-KUZGUN, Zafer TANGÜLÜ

Misyonerler, Osmanlı Devleti'ne bağlı olan okullarda tarih dersinin gerçekçi olarak verilmediğine inanmakta ve Boston'a gönderdikleri raporlarında bundan sıkça bahsetmekteydiler (Erdoğan, 2008: 184).

Harput'ta açılan Fırat Koleji'nin eğitim dili diğer Amerikan okullarından ayrılarak Ermeniceydi. Bunun dışında okulda İngilizce ve Türkçe de öğretilmekteydi. Özellikle Kolejin yüksek kısımlarındaki dersleri öğrencilerin daha iyi anlayabilmeleri ve Amerikan ders kitaplarını daha kolay takip edebilmeleri için iyi bir İngilizce eğitimi verilmekteydi. Kolej, Amerika'daki eğitim sistemi ve derslerine benzer bir eğitim vermekteydi. İngilizce, Türkçe, Cebir, Tarih vb. gibi dersler İncil'le birlikte okutulmaktaydı. Türkçe dersleri, daha çok mecburiyet karşısında verilen ihtiyari ders olarak görülmüş ve o şekilde okutulmaktaydı. Özellikle Ermeni dili ve tarihi dersleri de özellikle Amerikan okullarının bütün ünitelerinde okutulmaktaydı (Açıkses,2003:101-102 ve148).

Osmanlı tebaası olan Ortodoks Hristiyanların Protestanlaştırılmasında önemli mesafeler kaydeden misyonerlerin çalışmaları neticesinde 1904 yılında Osmanlı topraklarında 675 Amerikan okulu ve 34. 317 öğrenci olduğu kaydedilmişti. Bu dönemde Osmanlı'da okullaşma oranının % 10'ların altında olduğu ve çoğunlukla gayrimüslimlerin gittiği yabancı okulların eğitim kalitesinin daha yüksek olması toplumu dönüştürmede bu okulların oynadıkları rolün önemini ortaya koyuyordu (Kaymakcan,2005:28).

Amerikan okullarının müfredatlarına baktığımızda dil öğretimi, fen bilimleri programın çekirdeğini oluşturmakta ve program, dinsel eğitimle desteklenmekteydi. Mesela Merkezi Türkiye Koleji'nin (Antep) 4 yıllık Bilim Bölümünde tarih dersleri birinci sınıfta Antik Tarih, ikinci sınıfta Ortaçağ ve Modern Tarih, üçüncü sınıfta 19. Yüzyıl Tarihi ve son sınıfta Tarihin Anlamı şeklinde düzenlenmişti (Taşkın,2007:154).

Merkezi Türkiye Koleji'nin de yukarıdaki derslerin yanı sıra Ermeni öğrencilere yönelik ayrılıkçı fikirleri içeren dersler verildiği görülmekteydi. 1888 yılında Antep Maarif Müdürü tarafından okulun kütüphanesinde Osmanlı Devleti ve İslam dini aleyhinde 80 cildin üzerinde kitap tespit edilmişti. Ayrıca kolej, diğer Ermeni okullarıyla da irtibat halindeydi. Bu okullarda okutulan kitaplar arasında Ermenistan tarihi ile ilgili kitaplar bulunmakta ve gençler, uyuşu oldukları devlete ve Müslüman ahaliye karşı düşmanca hislerle donatılmaktaydılar. Derslerde Ermeni haritaları kullanılmaktaydı. Antep ile birlikte Ma'muratü'l-aziz, Van, Erzurum, Diyarbakır, Maraş, Urfa gibi şehirlere gönderilen zararlı kitap ve risalelerden çoğu ise devlet tarafından müsadere edilmekteydi. (Yıldırım, 2009:57)

Amerikan okullarında işlenen derslerde özellikle Ermeni öğrencilerde milliyetçilik duyguları uyandırılırken Türk Milletine ve Türk Devletine düşmanlık da ihmal edilmemekteydi. Amerikalı misyonerler, derslerde Amerikan hayranlığı ve Hristiyanlık sempatanlığı oluşturma çabası içine girmektedirler. Ancak Türk öğrenciler için aynı yöntem ve öğretim geçerli olmamaktaydı. Dinî azınlıklar Milliyetçi olmaya teşvik edilirken Türk öğrencilerine de Milliyetçilik/Türk Milliyetçiliği "kötü/çağ dışı düşünce" şeklinde gösterilmeye ve benimsetilmeye çalışılmıştır (Küçük, 2009:170)

Maraş Amerikan Erkek Lisesi'nde İncil Tarihi ve Genel Tarih dersleri verilmekteydi. Maraş Amerikan Kız Lisesi'nde İncil Tarihi, Ermeni Tarihi, Hristiyanlık Tarihi, Eskiçağ ve Modern Tarih haftalık dersler olarak verilmekteydi (Çabuk, 2008: 37-39). Maraş Protestan İlahiyat Okulunda Kilise Tarihi, Dinler Tarihi, Eski Ermenice dersleri verilmekteyken Maraş Merkezi Türkiye Kız Koleji'nde Genel Tarih, Dinler Tarihi dersleri verilmekteydi (Çabuk, 2008,41-49)

Tarsus Amerikan Koleji'nde ikinci sınıfta ortalama üç saat Genel Tarih, üçüncü sınıfta Felsefe Tarihi, dördüncü sınıfta 3 saat Eğitim Tarihi, dört saat ise Hristiyanlık

19. Yüzyılın Sonları 20. Yüzyılın Başlarında Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Eğitim Anlayışına Amerikalı Misyonerlerin Yaklaşımı / Meral HALİFEOĞLU-KUZGUN, Zafer TANGÜLÜ

Tarihi dersleri işlenmekteydi (Halifeoğlu,2007:51-52). Türk yetkilerce bu derslerin verilmesiyle Amerikan kolejlerinin fesat yuvası haline geldiğini beyan eden raporları sürekli olarak Amerikan Board Misyon üyelerince inkar edilmiş ve kanunların dışına çıkmadıklarını belirtilmekteydi. (The New York Times, 3 Sep.1903).

Amerikan okullarında sadece Ermeni tarihi dili ve tarihi dersleri işlenmemekteydi. Osmanlı dil edebiyatı ve tarihi, Türk ve dünya tarihi okutulmaktaydı. Çağdaş tarih dersleri Türk tarihi ile ilişkilendirilerek karşılaştırılmalı anlatılırken, Osmanlı tarihi derslerinde Ermeni tarihi anlatılmıştır (Çukurova, 2007: 618). Amerikalı misyonerlerce, Ermeni diline ve kültürüne uygun olarak dini ve kültürel yayınlar, Ermenice gramer kitapları, ilahi ve müzik kitapları yüksek okul ve kolej öğrencileri için Ermenice astronomi, fizyoloji, antropoloji, coğrafya sosyoloji olmak üzere dini içerikli ders kitapları hazırlanmıştı. Misyoner Cyrus Hamlin'in Ermenilerin de yardımıyla yaptığı Upham'ın Ruh ilmi (*Mental Philosophy*) ve Wayland'ın Ahlak ilmi (*Moral Philosophy*) adlı kitapların Ermenice çevirileri yapılmıştı. Bu eserlerin yanında eğitici broşürler ve *Zornıça* (Sabah Yıldızı), 1832 tarihli Gençlik Dostu, 1921'de İzmir'de çocuk dergisi olan "Demet" ve büyükler için "Yıldız", Ermenice olarak İstanbul'da piyasaya sürülen gençlik dergisi "*Hai Badani*" gibi birçok dergiler de yayımlanmıştır (Küçük,2009: 168-169).

Amerikan müesseseleri ile Ermenilerin eğitim görmesi ve istihdam edilmesi sağlanmıştı. Misyonerler tarafından Ermenilere sağlanan imkanlarla Osmanlı Devleti'ndeki toplumsal denge sarsılmış, Ermenilerin, Batılılar ve Batı fikir akımlarıyla doğrudan teması geçerek Ermeni milliyetçiliğinin hızla yükselmesine neden olmuştu. Misyonerlerin, Ermenilere verdiği en önemli destek kendilerinin seslerinin Batı kamuoyunda duyulmasına yardımcı olmalarıydı. Bu nedenle Osmanlı Devleti, Amerikalı misyonerlere daima şüphe içinde bakmış, olabildiğince onları kontrol altında tutmaya çalışmıştı. Osmanlı yetkililerin bilinçaltına yerleşen bu şüphe, Birinci Dünya Savaşı yıllarında Amerikan vatandaşlarına yönelik izlenecek politikanın ipuçlarını vermekteydi.

3-1914 ve 1923 Yılları Arası Amerikan Okullarının Faaliyetleri ve Bu Okullarda Okutulan Dersler

20.yüzyılın ilk yarısına kadar Avrupa tarih yazıcılığı, dünya tarihini Batı'nın "merkezinde" tarihe indiriyor, uygarlığın bütün başarılarını Avrupalılara mal ediyor, o sistemin dışındaki ülke ve halkları ise tarihsizleştirerek mutlak bir durağanlık içindeymişler gibi resmediyor ya da yalnızca Batı ile teması geçtikleri andan başlayıp basit bir zaman fasılasıyla Batı'nın gelişimini biraz geriden tekrarlayan bir tarihleri olduğu kabulleniyordu (Aslan,2004: 82).

Bu anlayış içinde Osmanlı ülkesinde yer alan yabancı ve azınlık okullar Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla bazı sıkıntılar içinde kendilerini bulmuşlardı. Bunun ilk işareti Savaş'ın başladığı 1914 yılında kapitülasyonların Osmanlı Devleti tarafından kaldırılmasıyla başlamıştı. Bu, yabancılara verilen ikamet özgürlüğü, mesken dokunulmazlığı, seyahat ve ticaret özgürlüğü, belli teminatlar mucibince yerel mahkemelerden muafiyet, aynı milliyete mensup yabancılara münhasır, kendi kanunlarını başka memleketlerdeki vatandaşlarına uygulama hakkı gibi hakların ortadan kalkması anlamına gelmekteydi. Bu haklar Türkiye'de çalışan Amerikalılar ve iş adamları için oldukça önem arz etmiş ve bu karara oldukça tepki gösterilmişti. Ayrıca ülke içindeki yabancı postaneler kapatılmış, haberleşmenin İngilizce yapılması yasaklanmıştı (Jenkins, 2008:203-206).

19. Yüzyılın Sonları 20. Yüzyılın Başlarında Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Eğitim Anlayışına Amerikalı Misyonerlerin Yaklaşımı / Meral HALİFEOĞLU-KUZGUN, Zafer TANGÜLÜ

Kapitülasyonların kaldırılması, Amerikan kamuoyunda Türkiye'deki Amerikan okullarının tehlikede olduğu ve Amerikan vatandaşlarına kötü davranıldığı noktasında fikirler ağırlık kazanmasına yol açmıştı (Vakit, 9 Haziran 1922). Ancak Osmanlı Devleti, Amerikan kurumlarıyla herhangi bir düşmanca tavır içinde olmadığını belirtmiş, aksine müesseselere zarar verilmeyeceği noktasında sürekli teminat vermişti (Açıkses, 2003: 296).

Osmanlı Hükümeti'nin aldığı bu önlemlerin dışında yabancı okullar ile ilgili bir takım düzenlemeler içine girmiş ve sıkı tedbirler almıştı. Bu amaçla 20 Ağustos 1915 tarihinde Özel Okullar Yönetmeliği çıkarılmıştı (Taşkın 2007: 213). Buna göre;

- Bütün öğrencilere Türk dili öğretilecek
- Öğretim Müfredatı Maarif Vekaleti'nin kontrolünde olacak
- Dini ayinlere katılma mecburiyeti ortadan kaldırılacak
- Bir okulun sahip olabileceği mülkiyet miktarına hükümet karar verecektir şeklinde talimatlar verilmişti (Jenkins, 2008: 203). Talimatnamenin devamında Türkiye Tarihi ve Coğrafyası Türkçe olarak Türk öğretmenlerce okutulacaktır şeklinde devam etmekteydi (Akyüz, 2001:253).

Osmanlı hükümetinin yönetmelik kararlarına Amerikan kolejlerinin riayet ettiğini pek görülmemekteydi. Mesela Antep'te bulunan Merkezi Amerikan Koleji, Türkçe ders kitapları okutmak yerine okul yönetimi, 1914- 1915 eğitim yılında ilk kez detaylı Ermeni edebiyatı okutmuş, Ermenice ders saatlerini arttırmış, üst sınıflara başka dillerde Ermeniceye çeviri dersler vermişti. Yine hükümet politikaları uyarınca kolej arazi ve binaları 1914'e kadar vergiden muaf iken, 1914'te vergiye tabi tutulması üzerine Amerikan Sefareti devreye girmiş ve vergiler tehir (ertelenmiş) edilmişti. Yine söz konusu okula politik meseleler derslerde işlenmekle birlikte okul kütüphanesinde Türkçe ve Arapça kitaplar % 11.3, Ermenice kitaplar %17.6, İngilizce ve Fransızca kitaplar % 71'lik dilimi oluşturmaktaydı. Okulun sıkıntı çektiği savaş yıllarında Amerikan Board, mali desteğini çekmeye başlamıştı (Çukurova,2007:618-619).

Amerikan okullarının esas aldığı dil esasında İngilizceydi. İstanbul Kız Koleji müdirelerinden Mary M. Patrick'e göre İngilizce dünya dili olma yönünde ibresini yükseltmişken uluslararası ilerlemenin yolu da İngilizceden geçmekteydi. Okulun hazırlık kısmında okumaya hak kazanabilmek için yeterli İngilizce düzeyine sahip olunmalıydı. Bayan Patrick, Savaşın devam ettiği yıllarda eğitim faaliyetlerini sürdüren kolejin müfredatında bulunan tarih ve coğrafya derslerinden duyulan rahatsızlığı dile getirirken arkeoloji, matematik, felsefe gibi derslerle eski dillerle ilgili çalışmalarını rahatlıkla yaptıklarını ifade etmekteydi (Patrick, 2001: 70-114).

Amerikan misyonerler, özellikle Ermeni okullarını kullanarak Milli Mücadele döneminde Osmanlı Devleti aleyhine çalışmışlardı. Tarsus'taki Amerikan Koleji, Milli Mücadele döneminde cephanelik haline getirilmişti. 1914'lerde öğrenciler tamamen silahlandırılmıştı. Nitekim Tarsus, Fransız kuvvetlerince işgal edildiğinde, işgal kuvvetleri komutanlık merkezlerini Kolej'in tam karşısına kurmuşlardı. Bu durum, Kolej'in işgal süresi boyunca Fransız kuvvetlerine danışmanlık yaptığının göstergesiydi (Akyul, 2007: 88).

Antep'teki Amerikan Koleji'nde de aynı faaliyetler içinde bulunmuştu. Fransızların Antep'i işgal etmeleri sırasında, her türü faaliyet bu okulda planlanıp uygulanmıştı. Okul bu dönemde işgal kuvvetlerinin karargahı haline gelmişti. Kolej, öğretim hayatı boyunca altı papaz müdür tarafından yönetilmişti. Bunlar fırsat buldukça

19. Yüzyılın Sonları 20. Yüzyılın Başlarında Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Eğitim Anlayışına Amerikalı Misyonerlerin Yaklaşımı / Meral HALİFEOĞLU-KUZGUN, Zafer TANGÜLÜ

halkı ve öğrencileri, devlet aleyhine organize edip, kışkırtmaktan çekinmemişlerdi (Ertuğrul,2005:230).

Amerikalı misyonerlere ait olan Merzifon Amerikan Koleji de ülke bütünlüğüne aykırı hareketler içine girmişti. Söz konusu okulun Türk hocalarından biri olan Zeki Ketani Efendi, Türk öğrencilerin edebiyat topluluğunun toplantısından sonra evine giderken öldürülmüş ve okul çalışanları, bu cinayetin Amerikan ve Hristiyan bir okulda kendilerine yardım ettiği gerekçesiyle Türkler tarafından işlendiğini ifade etmişlerdi (White,1995:246).

1915 yılına gelindiğinde birçok bölgede olduğu gibi Urfa'da Ermeni isyanları başlamıştı. Bu bölgedeki Ermeniler, misyonerlerle işbirliğine gitmekle birlikte iki Fransız, iki İngiliz ve Amerikan yetimhanesi Müdürü misyoner Lesli ve diğer yabancı uyruklular, Amerikan Yetimhanesi'ni karargah haline getirerek silahlandırmışlardı. Amerikan elçisi durumla ilgili olarak haberdar edilmiş olmasına rağmen, teslim ol çağırısına ateşle karşılık verilmiş, Ermeni elebaşları kaçmayı başarmışsa da yabancı uyruklu olarak dokuz kişi tutuklanmıştı. Tutuklanmış olan Amerikalı misyoner Lesli, tutuklu olduğu sırada intihar etmiş (Açıkses,2003:299) ve duruma ilgili olarak Antep'te bulunan Dr. Shepard'ın N. W. Peet'e yazdığı 19 Kasım 1915 tarihli mektubunda Lesli'nin ölümünün 30 Ekim'de gerçekleştiği, sabit hezeyanlarının olduğu ve karbolik asitle kendini zehirlediğini belirtmekteydi (Microfilm, Reel 505).

Anadolu'da Ermenilerin terör eylemleri sonucu Osmanlı Devleti'nin almak durumunda kaldığı "sevk ve iskan kanunu" Amerikan misyonerlerin Batı ve Amerikan kamuoyuna karşı kullandığı bir koz haline gelmişti. Ermenilerin sıkı savunucusu olan Vahan Kardaşyan, misyonerlerin Amerikan çıkarlarına hizmet ettiğini ve Türkiye ile alınacak kararlarda misyoner tavsiyelerinin dikkate alındığını belirtmişti (The New York Times,23 June.1918).

Ermeniler rahatça propagandalarını sürdürmeye, ihtilal ve milliyetçilik fikirlerini gençlere ve Ermeni toplumuna aktarmaya çalışırken, Avrupa'ya "Ermenilere zulüm ve işkence yapılıyor" hatta katlediliyor fikrini benimsetmeyi ihmal etmemişlerdi. Böylece sözde Ermeni devletinin temellerinin atılabilmesi için gerekli olan kamuoyunun oluşturulması amaçlanmıştı. Nitekim Talat Paşa raporunda pek çok Ermeni gencin Amerikan okullarında tahsil gördükten sonra tahsillerinin geri kalanını Amerika'da devam ettiklerini ve ülkeye döndükten sonra Ermeni okullarına öğretmen olarak tayin edildiklerini belirtmişti. Böylelikle Ermeni çocukların beyinlerini bir misyonerden daha fazla ABD propagandacısı kesilerek yıkamaya çalıştıklarını dile getiren rapor, gençlerin kafalarına istiklal fikrinin sokulmaya çalışıldığını da belirtmişti (Akçora,1990:4).

1917 yılına gelindiğinde Amerika ile Osmanlı Devleti arasında diplomatik ilişkilerin kesilmesiyle misyonerlerin birçoğu Türkiye'yi terk etmişti. Savaşın sonlarına doğru Türkiye'de kalan misyoner sayısı yalnızca 38 olmakla birlikte Amerikan enstitülerinin çoğu savaş nedeniyle zarar görmüş ya da Türk askeri birliklerince müesseselere el konulmuştu. İstanbul'da bulunan Robert Koleji ve Amerikan Kız Koleji 1914 ve 1917 yıllarında Türk otoritelerince yardım almayı sürdürebilmişlerdi Bu durum, Osmanlı Devleti'nin ABD ile ilişkilerini iyi tutma arzusunda olma gayretinden başka bir şey değildi (Helseth,1957:59-60).

Amerikan okullarının faaliyetleri ve bu okulların cephanelik amaçlı kullanıldığına dair birçok ihbar Osmanlı yetkililerine gelmekteydi (ATASE, ISH, Kutu No: 571, Gömlek No: 62). Amasya Merkez Komutanı Nurettin Paşa, Erkan-ı Harbiye Umumi Riyasetine 12. 02. 1921 tarihinde gönderdiği telgrafında, söz konusu Merzifon'daki Amerikan Koleji ve hastanesinde yer altında gizli geçitlerin ve depoların olduğuna, silah, bomba, top, tüfek

gibi cephaneliklerin bu okulda saklandığına dair ihbar aldıklarını belirtmiştir. Okulda yapılacak aramada memurların okul çalışanlarına nazik olmalarının bununda Amerika ve Türkiye ilişkileri açısından önemine değinilmiştir. Yapılan aramalarda silah, bomba bulunamamış ancak 1904'ten beri kurulmuş, Yunan bayraklarıyla donatılmış bir Pontus Kulübü ortaya çıkartılmıştı (Bayram,2006:51). Pontus Rum Devleti'nin haritaları, Pontus arması ile Osmanlı silahları ile donanmış kişilerin fotoğrafları bulunmuştu. Burada ele geçen iki misyonere ait mektupta; kolejin yakınında Rumlarla ortak hareket edileceği ve karargah olarak kullanılacağı bildirilmişti. Yunanistan'dan gelmiş, bir diğer mektup, kolejle irtibatın olduğunu göstermekteydi (Haydaroğlu,2003:34). Fotoğrafları olan kişilerin kim olduğu sorulduğunda ise, kolej çalışanlarından tutarsız yanıtlar alınmış ve sonunda elde edilen bilgi ve belgelere dayanarak altı kişi tutuklanmıştı. Bakanlar Kurulu kararı ile okul, 21 Mart 1921'de kapatılmıştı (Erdoğan, 2005: 38-39).

Maraş Amerikan Okulu, Maraş'ın işgal günlerinde Fransızlarla işbirliği yaptığı için faaliyetlerinden men edilmişti. Antep Amerikan Okulu, İstiklal Harbi Yıllarında Fevzi Çakmak Paşa'nın gönderdiği müfreze tarafından topa tutulmuş ve daha sonra halk tarafından yerle bir edilmişti (Sevinç, 2004: 353).

St. Paul Koleji (Tarsus Amerikan Koleji) 1923 yılında Hristiyanlık propagandası yaptığı gerekçesiyle kapatılmıştı. Bu konudaki en ciddi suçlama, kampusta yapılan Hristiyan ayinlerine Türk çocuklarının da katılmış olmasıydı. Okul yönetimi tarafından kapatılma kararına itiraz edilerek, Müslüman öğrencilerden ve velilerinden kendilerinin zorla kiliseye getirilmediğine, tamamen kendi istekleriyle geldiklerine dair imzalı belgeler alınmış ve okulun tekrar açılması için müracaatta bulunmuştu. Bu süreçte okulun yeniden açılması için Osmanlı makamlarının diplomatik yollarla baskı altına alındığı da görülmekteydi. Batı Anadolu'daki Yunan zulmünü, hazırladığı raporla dünya kamuoyuna duyuran Amerikalı komutan Amiral Bristol bile Tarsus Amerikan Okulu'nun kapatılmasından duyduğu üzüntüyü Osmanlı makamlarına bildirmiştir. (Uğuz, 2012:348)

Misyoner faaliyetleri, 1922 yılında Mustafa Kemal'in bütün Amerikalıların Türkiye'den kovulması emrine kadar devam etmişti.(Açıkses,2003:307). Bu kararın verilmesinin ana sebebi olarak, Protestan misyonerlerin ülkedeki Ermeniler, Süryaniler ve Kürtler gibi Türk olmayan unsurlarla aktif bağlantıları olduğu yolunda genel bir kanaatin oluşması etkili olmuştu. Misyonlar için bundan sonraki dönemler daha da sıkıntılı olmaya devam edecekti (Oymak, 2010:111-112).

4-Cumhuriyetin İlanından Sonra Misyoner Okullarının Statüsü

Yeni Türk Devleti'nin kurulmasıyla yapılan tarih çalışmaları, “ Türk Tarihi” açısından yeni bir dönem başlatmaktaydı. Bunda, Cumhuriyet öncesi tarih anlayışında Türkleri ve Türkiye'yi anlatan ders kitaplarının azlığı etkili olmaktadır. Meşrutiyete kadar, hatta Meşrutiyet döneminde dahi milli tarih anlayışı içinde yazılan eserler oldukça az bulunmaktaydı. Fransız ihtilalinin getirdiği milliyetçilik anlayışı ve bu bağlamda Türkçülük hareketi içerisinde yer alan aydınlar, daha sonra Cumhuriyet döneminde “Milli Tarih” anlayışını oluşturmakta ve yapılan çalışmalarda önemli bir yer tutmaktaydı(Aslan,2004: 83)

Bu bağlamda Protestan misyonerler, özellikle Cumhuriyetin ilanından sonra Cumhuriyet Hükümeti'nin politikaları nedeniyle gerileme dönemi içine girmişlerdi. Bu gerileme döneminde misyonerlik çalışmaları ağırlıklı olarak yerli Protestanlar tarafından yürütülmüştü. Amerikalı misyonerler açısından kurumsal çabalardan çok bireysel çabaların ön plana çıktığı bir süreçti (Ateş, 2006:77).

19. Yüzyılın Sonları 20. Yüzyılın Başlarında Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Eğitim Anlayışına Amerikalı Misyonerlerin Yaklaşımı / Meral HALİFEOĞLU-KUZGUN, Zafer TANGÜLÜ

Lozan Konferansı'na gözlemci olarak katılan Amerika heyeti, İsmet Paşa ile zaman zaman temaslarda bulunmaktaydı. Bu temaslarda İsmet Paşa, Amerikan Board başkanı James L. Barton'a Amerikan okullarının Türk kanunlarına uymaları şartıyla eğitim-öğretim faaliyetlerine devam edebileceklerinin güvencesini vermekteydi(The New York Times, 8 Dec.1922) Lozan'daki Amerikan Heyeti, kapitülasyonların korunmasını, Amerikan eğitim ve din kurumlarına çalışma bağımsızlığının tanınmasını istemekteydi. Türkiye'nin Lozan'ı 24 Temmuz 1923'te imzalamasından sonra, iki devlet arasında 1917'de kesilen ilişkileri yeniden tesis etmek amacıyla 6 Ağustos 1923'te Lozan'da imzalanan Dostluk ve Ticaret Antlaşması ile Türkiye'deki Amerikan kültürel ve dini kurumları, yeni Türk Devleti tarafından tanınmıştı. Buna karşılık Amerikalı temsilcileri de yeni Türk devletinin sınırlarını ve kapitülasyonların kaldırılmasını kabul etmişlerdi (Sezer,1999:48).

Yeni Türk devletinin kurulmasıyla eğitimdeki ikiliği ortadan kaldırmak amacıyla "Milli Devlet" ilkesi adı altında eğitimde millilik esas alındı. Öğretimde birliğin sağlanması için 3 Mart 1924'te Şer'iyeye ve Evkaf Vekâleti'nin kaldırılmasından sonra aynı gün kabul edilen Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile bütün eğitim ve öğretim kurumları MEB'e bağlanmaktaydı. Azınlık ve yabancı okullar da MEB'e bağlanarak öğretim birliği sağlanması amaçlanmaktaydı. Türk okulunun denetleme ve düzenlemelerine azınlık ve yabancı okullar sert tepkiler göstermişlerse de yeni Türkiye Devleti, öğrencilerinin çoğunluğu Türklere meydana gelen yabancı okulları Cumhuriyet ilkeleri doğrultusunda eğitim yapmaları şartıyla varlıklarını sürdürmelerine izin verebileceğini çoğu kez belirtmişti. Dolayısıyla kapitülasyonların kaldırılması ve milli bağımsız bir devlet konumuna gelmesi ile artık yabancı okulların kapatılması başta Amerika ve diğer büyük devletlerin tepkisine yol açmıştı (Sezer,1999:44-45).

Amerika ile imzalanan 1923 tarihli anlaşma sonrası Amerikan Board, eğitim ve öğretim faaliyetlerine devam etmeyeceği noktasında tereddüt yaşamış ancak 11 Eylül 1924'te Türkiye'de kalma kararı almıştı (Ateş, 2006:76). Türkiye'de kalmaya karar veren Amerikan Board, aldığı tahribatlara rağmen çalışmalarını sürdürerek ilgilerini Müslümanlara yönelmeyi tercih etmişti.

Amerikan Board, Türkiye'de kalma kararını sessiz Hristiyanlık etkisi stratejisi ile açıklamıştı. Bu strateji içindeki anahtar kavramlar, "anonim Hristiyanlık", "kişisel yaklaşımlar", "hayat meselelerine dair sohbetler", "aile yaşamı" ve "ahlaki üslup" gibi ifadeler bulunmaktaydı (Oymak, 2010:111)

Yeni Türk devletinin aldığı önlemlere karşılık Amerikan misyonerlerinden gelen tepkilere yer veren The New York Times, Amerikan okullarında yabancı dilin Türkçenin gölgesinde kalması, Türk tarihi ve Türk dili derslerinin mutlaka ders müfredatında yer almak zorunda olması ve okulların MEB tarafından denetlenmesinin Amerikan okullarının kuruluş gayesine ters düşmesi gibi eleştirilerini manşetlerine taşımaktaydı.(The New York Times, 11 Nov. 1922).

Her ne kadar Amerikalı okullarının zararlı faaliyetlerine karşın önlemler alınmaya çalışılmış ve eğitimde de millilik politikası izlenilmiş de Türk eğitim sistemini modernize edilebilmesi için yabancı uzmanlardan da yararlanılmıştı. Türkiye'ye gelen birçok eğitimcinin misyoner teşkilatları kanarıyla gelmesi oldukça dikkat çekicidir. Eğitim alanlarındaki çabalarıyla bilinen Ford Vakfı, Türk eğitiminin problemlerine gönüllü olarak el atmış, finansman sağlanması, araç ve gereçlerin temin edilmesine yardımcı olmaktadır. Ford Vakfı eğitim uzmanlarından Ohilip H. Coobs, F. Champion Vard ve Louis Smith

19. Yüzyılın Sonları 20. Yüzyılın Başlarında Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Eğitim Anlayışına Amerikalı Misyonerlerin Yaklaşımı / Meral HALİFEOĞLU-KUZGUN, Zafer TANGÜLÜ

Türkiye'ye gönderilen önemli kişilerdi. Bu uzmanların tüm masrafları söz konusu vakıfça karşılanmaktaydı (Ertuğrul,2005:251-252).

Bir yandan Türk eğitimini en ileriye taşıma amacı noktasında yabancı uzmanlarla iş birliğine girilmekle birlikte bu alanda kanunlar da çıkmaya devam etmekteydi. 22 Mart 1926'da Öğretimi Birleştirme yasası ile MEB'e verilmiş olan tüm eğitim hizmetlerinin nasıl ve ne biçimde yürütüleceği bir esasa bağlanmaktaydı (Karagözoğlu,1985:198). Böylelikle bir ABCFM kurumunda okutulan her ders kitabının içerisinde Haçlı Seferleri, Türk insanlarının geri kalmışlığı, Türkiye Cumhuriyeti'nin coğrafi sınırları gibi konularda Türkleri alçaltıcı ifadelerin olup olmadığının tespiti için dikkatli davranılması gerektiği anlaşıldı. Bu hassasiyetin farkında olan Amerikan misyonerleri, Türkiye sınırları dahilinde yaşayan ya da daha önceden yaşamış olan gayrimüslim unsurlara ilişkin milli terimleri de derslerde işlememek durumundaydılar(Stone, 2011:366-367)

Türkiye'nin izlediği milli ve laik eğitim politikası sıkı bir şekilde devam ederken Amerikan kolejlerinde yaşanan bazı olaylar Türk-Amerikan ilişkilerini sıkıntıya sokmaktaydı. 1928 yılına Arnavutköy Amerikan Kız Koleji'nde biri Rum diğeri Maltalı iki yabancı öğrenci, Türkiye haritası üzerinde delikler açarak sınıf içinde bu eylemlerini teşhir etmiş ve Türkiye'yi küçük düşüren sözler sarf ettikleri için okuldan atılmışlardı (Bulut,2008:153).

Buna ilaveten Türk öğrencilerin Hristiyanlaştırıldıkları da zaman zaman görülebilmekteydi. Bursa Amerikan Kız Lisesi'ne devam etmekte olan üç Müslüman Türk kızının Hristiyanlığı seçmesi Hristiyanlaştırma faaliyetinin de bir örneğiydi. Bu olay Türk kamuoyunu, basını ve hükümetini Amerikan okullarına karşı harekete geçirmiş, Bursa Amerikan Kız Lisesi ile birlikte bazı Amerikan misyoner okullarının kapatılmasını gündeme getirilmişti. Ancak o sırada Türkiye'de görev yapan Amerikan elçisi Mr. Grew alınan karara tepki göstermiş ve durumu ABD Sekreteri Mr. Frank Billing Kellog'a bildirmişti. Washington'da bulunan Türk sefiri ile görüşülmüş, alınan kararların geri çekilmesi istenilmişti. Aksi takdirde Amerika'da bulunan Türk aleyhtar lobilerin hareketlerine müsaade edilebileceği belirtilmişti. Bunun üzerine Türk Dış İşleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras (1883-1973) ile Mr. Grew'in müzakereleri sonucunda durum Amerika'nın istekleri doğrultusunda halledilmişti (Kopar,2009:153).

Bursa Amerikan Koleji hadisesinden sonra bazı Amerikan okullarının devlet eliyle kapatılması söz konusu olmuştu. Bunlardan bir tanesi Maraş'taki Amerikan koleji ve onlara ait kurumlardı. Bu kurumlar, Milli Mücadele döneminde Fransızlarla işbirliği halinde olmuştu. Maraş'taki Amerikan kurumları, bölgeye 1932 yılında gelen İsmet İnönü'nün ziyareti sonrasında kamu bedeli 30000 lira ödenerek faaliyetlerine son verilmişti.(Çabuk,2008:62) Bir başka olay da 1931 yılında Adana Amerikan Kız Koleji'nde yaşanmıştı. Bu okulda öğretmenlik yapan Bayan Grace Towner, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni aşağılamaktan yerel mahkemede yargılanmışsa da okul öğrenci ve velilerinin tepkileri nedeniyle olay büyütülmemiş ve bu olaya rağmen okul, kapanmamıştı (The New York Times, 5 April.1931)

Türkiye bulunan Amerikan okullarında bir takım sıkıntılar yaşanmakla birlikte Amerikalı Müsteşar G. Howland Shaw'un Amerikan Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği 25 Şubat 1932 tarihli raporunda iki soruna değinmekteydi. Bunlardan ilki, yabancı öğrencilerin Türk dilini öğrenmeye devam etmesi ikincisi de Tarih Tahkik Heyeti'nce zorunlu kılınan ders kitaplarına Türk tarihinin yer verilmesiyle ilgiliydi. Raporda Türk eğitim politikasındaki "millilik politikasındaki" kararlığa ve bu kararlılık karşısında Amerikan okullarının adaptasyon sıkıntılarına değinilmekteydi (NAMP, Roll 12)

19. Yüzyılın Sonları 20. Yüzyılın Başlarında Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Eğitim Anlayışına Amerikalı Misyonerlerin Yaklaşımı / Meral HALİFEOĞLU-KUZGUN, Zafer TANGÜLÜ

1933 yazında Ankara'ya gelen Luther Fowle, Bakan Dr. Reşit Galip Bey olmak üzere MEB yetkilileri ile temasta bulunmuştu. Bu görüşmelerde ilk olarak gelişmekte olan Amerikan okullarının Türk yetkili makamlarınca lise safından ziyade teknik ve mesleki eğitime yönelik bir program seçmeleri ve İkinci olarak da Türk okullarında Amerikalı eğitimcilerin kullanılması üzerinde durulmuştu. Ayrıca Türk Bakan, Mr. Fowle'ye Türk okullarında İngilizce öğrenimin öneminden ve daha yakın entelektüel iletişimin öneminden bahsedilmişti. Bu amaçla son üç yılda Ankara'da ciddi çalışmalar başlatılmıştı. Bu çalışmalar için MEB'in öğrencileri Amerika'ya gönderme talebi, MEB'deki İlköğretim Müdürü Ragıp Nurretin Bey'in Amerika'daki Türk öğrencilere ilk müfettiş olarak atanması, tüm ülkede Türk okullarındaki İngilizce öğretmenlerine kurs vermesi için Robert Koleji'nden Lawrence Fawcett'in görevlendirilmesi sayılabilir. Amerikan ve Türk eğitimcileri arasındaki iş birliği Türk Hükümeti tarafından görevlendirilecek Amerikalı eğitimciler tarafından gerçekleştirilmesi amaçlanmıştı. Zamanla Türkiye'de Amerikan okullarında daha az olmakla birlikte Türkiye'deki Amerikan Kurum personel sayısı savaştan önce 250 iken bu rakam 1933'te yaklaşık 80 civarında bulunmaktaydı (NAMP, Roll 12).

Türk dili ve tarihi üzerine Ankara'da başlatılan çalışmalar, Amerikan okullarını sıkıntıya sokmaktaydı. Sıkıntılarının esas nedeni, Türk vatandaşı olmayan öğrencilerin Türk dili çalışmaya devam etmesi ve ders kitaplarına Türk tarihin alınmasıydı. Amerikalıların Türk eğitim politikalarına kendi programlarından kısmen ayrılarak yer vermek durumunda kalmaları Amerikalı kolejlerinin uyum sorununu beraberinde getirmekteydi. Bu arada 1934 yılında Türkiye'de Amerikan elçisi olarak görev yapan Robert P. Skinner verdiği raporunda Türk eğitim sistemi hakkında. "...Cumhuriyet rejimi altındaki Türkiye, Türk yaşam çerçevesini radikal biçime değiştiren sosyal ve kültürel bir devrimden geçiyor. Konuşulan dili etkilediğinden, devrim hala devam ediyor" (NAMP, Roll 12) şeklinde düşüncelerini belirtmekteydi.

Yeni Türk Devleti'nin eğitim üzerine aldığı önlemler ve kararlılık neticesinde Amerikan okulları bundan böyle İncil öğretimi ve Hristiyanlık ayinleri gibi geleneksel misyonerlik faaliyetlerini terk etmeyi kabul etmekteydiler (Stone, 2011:368)

Amerikan okulları, kapasitelerini doldurmuş ve iki savaş arasında binlerce Türk gencini eğitmişse de Türkiye'deki Hristiyan sayısındaki artış bununla orantılı olmamıştır. Amerikan Hükümeti, eğitim kurumlarının getirilen yeni düzenlemelere ayak duymalarını belirtmekle birlikte gayri resmi desteğini Amerikan okullarından çekmemiştir. Diğer yandan, bu okullar, Batılı kültür ve ideallerinin yayılmasını temin ederek Amerikalılar ve Türkler arasında az sayıdaki bağlantıların sürmesinde de etkili olmuşlardır. Tüm bunlarla birlikte eğitim, 20. Yüzyılda da Türkiye'deki Amerikalıların önde gelen eylemlerinden biri olmuştur (Trask, 1959:247-250)

Sonuç

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde yaşanan ekonomik sorunlar devletin tüm kurumlarını etkilediği gibi eğitim kurumlarını da olumsuz yönde etkilemiştir. Bu dönemde Osmanlı eğitim kurumlarında kalite açısından düşüş yaşanırken yabancı ve azınlık okullarında da artış yaşanmıştır. Bu okullardan biri olan Amerikan okulları, dini propaganda faaliyetleri yanında kendi kültürlerini Amerikan anlayışı içinde yaşatmaya çalışmışlardır. Ayrılıkçı fikirlerin barınağı olarak çalışan bu okullar kendi dillerinde eğitim yapılması ve ders kitaplarının Osmanlı döneminde bir takım önlemlere rağmen denetlenememesi birçok olumsuz durumun da yaşanmasına neden olmuştur. Amerika,

19. Yüzyılın Sonları 20. Yüzyılın Başlarında Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Eğitim Anlayışına Amerikalı Misyonerlerin Yaklaşımı / Meral HALİFEOĞLU-KUZGUN, Zafer TANGÜLÜ

Osmanlı Devleti ile diplomatik ilişkiler içine pek girmemekle birlikte emperyalist politikalarını özellikle misyonerleri vasıtasıyla sürdürmüştür. Parçalanmakta olan Osmanlı Devleti'nde sürdürmek istedikleri politikalar çerçevesinde Ermenileri kullanmışlardır. Bu amaçla Ermeni milliyetçiliğin uyanması için Amerikan okullarında tarih derslerinde din tarihinin yanı sıra Ermeni tarihine, Ermeniceye yer verilmiştir. Yaklaşmakta olan Birinci Dünya Savaşı öncesi ve sonrasında Amerikalı misyonerlerce ve yetkililerce sürekli olarak Ermeniler desteklenmiştir.

Milli Mücadele döneminde Ermenilerin düşman güçleriyle ittifak yapması ve Ermenistan devleti kurma çabalarında Amerikalı misyonerlerinde etkileri bulunmaktadır. Bu okulların ayrılıkçı fikir ve tutumları, Osmanlı döneminden kalan yenileşmeyi bekleyen eğitim kurumları Tevhidi Tedrisat kanunuyla belli bir düzene sokulmaya çalışılmıştır. Milli eğitim politikaları misyonerlerin tepkisine yol açmışsa da yeni Türk devleti içinde barınmak isteyen Amerikan okulları Türk kanunlarına uyma kararı almışlardır.

Zamanla sayıları azalan bu okullar, daha çok yabancı dil öğretme, batı tekniğinde eğitim sistemi oluşturma, daha nitelikli eğitim verme gibi konularda. Bu amaçla çağdaş Türk gençlerinin yetişebilmesi için Batının ilminden faydalanmak isteyen Mustafa Kemal Atatürk içinde Amerikalılarında bulunduğu birçok bilim adamını Türkiye'ye davet etmiştir. MEB'in başkanlığında Türk tarih bilinci de işlenerek Batı ilim ve fenni teorik ve pratikte en çağdaş haliyle Türk eğitim sistemine uyarlanmaya çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi

ATASE, ISH, Kutu No: 571, Gömlek No: 62, Belge No: 62-3.

American National Archives

Papers of The American Board of Commisioners For Foreign Missions- Microfilm Reel 505.

National Archives Microfilm Publications

Records of TheDepartment of State Relating to Internal Affairs, Microfilm Publication M1224, Roll 12.

Gazeteler

Vakit 9 Haziran 1922, No: 1614.
The New York Times, 3 Sep.1903.
The New York Times,23 June. 1918.
The New York Times, 11 Nov. 1922.
The New York Times, 8 Dec.1922.
The New York Times, 5 April.1931.

Kitap, Dergi ve Tezler

19. Yüzyılın Sonları 20. Yüzyılın Başlarında Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Eğitim Anlayışına Amerikalı Misyonerlerin Yaklaşımı / Meral HALİFEOĞLU-KUZGUN, Zafer TANGÜLÜ

- Açıkses; Erdal, *Amerikaluların Harput'taki Misyonerlik Faaliyetleri*, T.T.K Yay., Ankara, 2003.
- Akçora, Ergünöz, Urfa'da Çıkardıkları İsyân ve Talat Paşa'nın Raporu", *XI. TÜRK Tarih Kongresi*. 5-9 Eylül, Ankara, 1990, s. 1-21
- Akyul, Mustafa, *Osmanlı Devleti'nin Yıkılmasında Misyonerlik Faaliyetlerinin Etkileri (1839-1923)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007.
- Akyüz, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi*. B. 8, Alfa Yay., İstanbul, 2001.
- Alan, Gülbadi, Amerikan Board Okulları ve Türk-Ermeni İlişkilerinde Oynadıkları Roller, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. S: 10., Kayseri, 2001, s.183-208.
- Altın, Hamza, " 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ve Öğretmen Yetiştirme Tarihimizdeki Yeri", *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13:1, 2008, s. 271-283.
- Arı, Asım, " Tevhid-i Tedrisat ve Laik Eğitim", *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*", C: 22, S: 2, 2002, s. 182-192.
- Aslan, Betül, " Türkiye'de Milli Tarih Anlayışı Bağlamında Dünden Bugüne İnkılap Tarihi Dersleri", *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*", S:9, 2004, s. 81-109.
- Ateş, G. Kenan, *Türk Toplumunda Sosyo-Kültürel Çözülme ve Misyonerlik*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı Din Sosyolojisi Bilim Dalı, Konya, 2006.
- Bayram, Sadi, "Amerikalıların Eğitim Faaliyetleri (Merzifon Anatolia Kolej IV)", *Tarih Kültür Dergisi*, Nisan, 2006, S: 232, s. 49-53.
- Bağçeci, Yahya, "Osmanlı Devleti'nde Amerikan Misyonerlerinin Ermenilere Yönelik Eğitim Faaliyetleri", *Turkish Studies*, Volume: 3/ 4, Summer, 2008, s. 169-192.
- Biçer, Baykal, " Türkiye'de Cumhuriyet Öncesi Dönemde Türk Okulları ile Amerikan Kolejlerinde Felsefe Grubu Derslerinin Öğretimi (1839-1922)", *Zeitschrift für die Welt der Türken (ZfWT)*, Vol:2, No: 3, 2010, s.195-211.
- Bulut, Semih, *Atatürk Dönemi Türkiye-ABD İlişkileri (1923-1938)* Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara, 2008.
- Çabuk, Mustafa, *Kahramanmaraş'ta Faaliyet Göstermiş Olan Misyoner Okulları*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Maraş,2008.
- Çukurova, Bülent, "Antep'te Ermeni Ulusçuluğunun Doğuşunda Amerikalılar ve Kolejin Etkisi", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Ankara, S: 40, Kasım, 2007, s. 615-623.
- Danacıoğlu, Esra, *Anadolu'da Amerikan Misyoner Faaliyetleri(1820-1914)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara, 1987.
- Davison, Roderic, "Osmanlı Türkiyesi'nde Batılı Eğitim", *Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu (Tanzimat)*, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul, 2012.
- Erdoğan, İ. Dilşen, *Amerikan Misyonerlerin Faaliyetleri ve Van Ermeni İsyânları (1896)*, IQ Yay., İstanbul, 2008.
- _____ "Amerikalı Misyonerlerin Ermeni İsyânlarının Çıkmasındaki Etkileri", Süleyman Demirel Üniversitesi, *Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*. Isparta: S: 9, Isparta, 2003, s. 147-166.
- _____ "Merzifon'da Amerikalı Misyonerler ve Ermeniler", *Çağdaş Türkiye Araştırma Dergisi*, C: 4, S:11, 2005, s. 17-43.

19. Yüzyılın Sonları 20. Yüzyılın Başlarında Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Eğitim Anlayışına Amerikalı Misyonerlerin Yaklaşımı / Meral HALİFEOĞLU-KUZGUN, Zafer TANGÜLÜ

- _____, “Amerikalı Protestan Misyonerlerin Raporlarına Göre İzmir İstasyonu’nun Kuruluşu ve Faaliyetleri (1820-1900)”, *Karadeniz Araştırmaları*, Bahar, S: 33, 2012, s. 97-108.
- Ergün, Mustafa, *Atatürk Devri Türk Eğitim Tarihi*, Ocak Yay., Ankara, 1997.
- Ertuğrul, Halit, *Kültürümüzü Etkileyen Okullar*, B.9, Nesil Yay., İstanbul, 2005.
- Halifeoğlu, *Tarsus Amerikan Kolej’inin Kuruluşu, Gelişimi ve Faaliyetleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 2007.
- Haydaroğlu, İ. Polat, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Yabancı Okullar ve Misyonerlik Faaliyetleri”, (*Türkiye’de Misyonerlik Faaliyetleri*), Türkiye Diyanet Vakfı Yay., B.3, Ankara, 2003.
- Hızlı, Mefail, “Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C:17, S:I, 2, 2008, s. 25-46.
- Helseth, A. William, *Turkey And The United States*, Princeton University, Washington, 1957.
- Jenkins, D. Hester, *Robert Kolej’in Kızları*, Çev: Ayşe Aksu, Dergah Yay., İstanbul, 2008.
- Karagözoğlu, G. (1985). “ Atatürk’ün Eğitim Savaşı”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C: II, S: 4, Kasım, s. 193-213.
- Kaymakcan, Recep, “Türkiye’de Misyonerlik ve Din Eğitimi”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. S:12, 2005, s. 25-39.
- Kocabaş, Süleyman, *Türkiye’de Gizli Tarih III Misyonerlik ve Misyonerler*, Vatan Yay., İstanbul, 2002.
- Kodaman, Bayram, *Sultan II. Abdulhamid Devri Doğu Politikası*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara, 1987.
- Kopar, Metin, “Amerika ve Amerikan Misyonerlerin Bu Sorundaki Rollerini”, *Erciyes-Neşehir Üniversitesi II. Uluslararası Sosyal Araştırmaları Sempozyumu (EUSAS-II)*, C: III, Erciyes Üniversitesi Yay., Kayseri, 2009, s.159-176.
- Küçük, M. Alparslan, “Anadolu’da “Protestan Ermeni Milleti”nin Oluşumu” *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 50:2, 2009, s.153-186.
- Oymak, İskender, (2010). *Metot ve Çalışma Alanları Açısından Türkiye’de Misyonerlik Faaliyetleri*, Ankara Okulu Yay., Ankara, 2010.
- Öztürk, Ayhan ve Yıldız, Özgür, *Amerikalı Protestan Misyonerlerin Türkiye’deki Faaliyetleri (1820-1938)*, Arka Oda Yay., Kayseri, 2007.
- Patrick, M. Mary, *Bir Boğaziçi Macerası İstanbul Kız Koleji (1871-1924)*, Çev:Şeyma Akın, İstanbul: Tez Yay., İstanbul, 2001.
- Polat, İlknur, “ Atatürk ve Milli Eğitim”, *Atatürk Yolu*”, Yıl: 2, S: 3, 1989, s. 437-445.
- Schneider, E. C. A, *Bursa Mektupları (Bir Osmanlı Kentinde Müminler ve Kâfirler)*, Degah Yay., İstanbul, 2009.
- Sevinç, Necdet, *Osmanlı’dan Günümüze Misyoner Faaliyetleri*, Milenyum Yay., B.4, İstanbul, 2004.
- Sezer, Ayten, *Atatürk Döneminde Yabancı Okullar (1923-1938)*. Ankara: T.T.K. Yay., Ankara, 1999.
- _____, “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Misyonerlerin Türkiye’deki Eğitim ve Öğretim Faaliyetleri”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*. Ekim, Ankara, 1999, s. 169-183.
- Somel, S. Akşin, “ Kırım Savaşı, Islahat Fermanı ve Osmanlı Eğitim Düzeninde Dönüşümler” *Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu (Tanzimat)*, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul, 2012.

19. Yüzyılın Sonları 20. Yüzyılın Başlarında Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Eğitim Anlayışına Amerikalı Misyonerlerin Yaklaşımı / Meral HALİFEOĞLU-KUZGUN, Zafer TANGÜLÜ

- Stone, Frank, *Sömürgeciliğin Hasat Mevsimi(Anadolu'da Amerikan Misyoner Okulları)*, Dergay Yay., İstanbul, 2011.
- Taşkın, Faruk, *Amerikan Misyoner Okullarından Merkezi Türkiye Koleji (1876-1924)*,Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Mersin: Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin, 2007.
- Trask, R. Reed, *The Relation of The United States and Turkey 1927-1939*, The Pennsylvania State University, August 1959.
- Tural, Sadık, *Ermeni Meselesine Dair*, Atatürk Kültür Başkanlığı Yay., Ankara, 2001.
- Turan, Ömer, “19. Yüzyıl Osmanlı Tarihinin Kaynaklarından İngiliz ve Amerikan Protestan Misyonerlik Cemiyetleri Arşivi”, *XIII. Türk Tarih Kongresi*, C: III, 4-8 Ekim, Ankara, 1999, s. 1547-1564.
- Türk, İ.Caner, *Osmanlı Devleti'nde Tarih Eğitimi*, Basılmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlköğretim Ana Bilim Dalı, Erzurum, 2006.
- _____, “ Osmanlı Devleti İlköğretim Okulları Tarih Müfredat Programları-Tarih Öğretim Usulleri”, *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi(KKEFD)*, S: 14, 2006, s. 333-346.
- Uğuz, Şaban, “Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Modernleşme Sürecinde Tarsus'ta Eğitim” A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED] 47, Erzurum, 2012, s. 319-354.
- Ulusoy, Şaban, *Robert Koleji ve Yabancı Okullara Yönelik Atatürk Döneminde Yapılan Düzenlemeler*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van, 2005.
- Vahapoğlu, Hidayet, *Osmanlı'dan Günümüze Azınlık ve Yabancı Okullar*,Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara, 1990.
- Yıldırım, M. Ali, “ XIX. Yüzyılın Son Çeyreğinde Ayntab Kazasında Ermeni Milliyetçiliği ve Amerikalı Misyonerler” *Erciyes-Nevşehir Üniversitesi II. Uluslararası Sosyal Araştırmaları Sempozyumu (EUSAS-II)*, C: III, Erciyes Üniversitesi Yay., Kayseri, 2009, s. 53-63.
- Yüzer, Arzu, *Atatürk Döneminde Türk Tarih Kurumu Tarafından Yapılan Çalışmalar (1918-1938)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Ana Bilim Dalı, İstanbul, 2006.
- White, George, *Bir Amerikan Misyonerinin Merzifon Amerikan Koleji Hatıraları*, Çev: Cem Tarık Yüksel, Enderun Kitapevi., İstanbul, 1995.